

**Фонд оценочных средств для промежуточной аттестации обучающихся
по учебному предмету «Родной (чеченский) язык»
(типовой вариант)
(5-9 классы)**

Обязательная часть учебного плана.

Предметная область: Родной (чеченский) язык и родная (чеченская) литература

Мах хадоран г1ирсийн фонд. /МХГ1Ф/

2021-2022

Нохчийн меттан, литературин йозанан белхийн барамаш

2021-2022 дешаран шо.

Классаш	Йозанан белхийн дукхалла						Дешнийн барам			Чехкаешаран мах хадор (1 минотехь дешнийн дукхалла)			
	Нохчийн мотт				Литера тура								
	диктантан	талламан белхан (тесташ)	изложенеш	сочиненеш	талламан белхан (тесташ)	сочиненеш	диктантан	грамматически т'едилларца диктантан	изложенеш	«5»	«4»	«3»	«2»
5	5	1	2	2	2	2	80 – 90	65 – 75	100-120	80-90	70-75	55-60	55
6	5	1	2	2	2	2	90 – 105	75 – 90	150-200	100-110	90-95	80-85	75
7	5	2	2	2	2	2	105 – 120	90 – 105	220-250	120-130	110-115	100-110	95
8	5	2	2	2	1	3	120 – 135	105 – 120	300-350	140-150	130-135	120-125	115
9	5	3	2	2	2	4	135 – 150	120 – 135	350-390	150-160	140-145	130-135	125
10	3	1	1	1	2	4	150 – 160	135 – 145	390-400	170-180	160-165	150-155	145
11	3	1	1	1	2	4	160 – 170	145 – 155	400-410	180-200	170-175	160-165	155

V-XI классийн дешархойн барта хааршна мах хадорехь хьехархочо куйгалла оьцу кху некъех:

Дешархойн барта хаарийн мах хадоран критериш.

1. Дуьззина а, нийса а жоп далар.
2. Хаарийн кхетаман барам хилар.
3. Нохчийн литературин меттан норманаш ларъеш жоп далар.

«5» дуьллу:

1амийна материал, кхета а кхеташ, юьззина схьайийцахь; материалах пайдаэца хаахь, шен масалш далош; нохчийн литературин меттан норманаш лар а еш, шен ойланаш хьалха-т1аьхьа нийсий, кхетамей, вовшашца йозушший йийца хаахь.

«4» дуьллу:

1амийна материал, кхета а кхеташ, юьззина схьайийцахь; шен масалш далош, материалах пайда оьцучу хенахь, цхьа-ши г1алат далийтахь, юха ша уьш нис а деш; нохчийн литературин меттан норманаш лар а еш, шен ойланаш хьалха-т1аьхьа нийсий, кхетамей, вовшашца йозушший юьйцучу хенахь ши-кхо кхачамбацарш хилахь.

«3» дуьллу:

1амийна материал, г1алаташ деш, юьззина схьа ца йийцахь; материалах пайда оьцучу хенахь, шен масалш ца даладахь; нохчийн литературин меттан норманаш лар а ца еш, шен ойланаш хьалха-т1аьхьа нийсий, кхетамей, вовшашца йозушший юьйцуш ца хи-лахь.

«2» дуьллу:

1амийначу материалан коьрта чулацам ца хаахь; материалах пайдаэца ца хаахь; нохчийн литературин меттан норманаш лар а ца еш, шен ойланаш хьалха-т1аьхьа нийсий, кхетамей, вовшашца йозушший юьйцучу хенахь г1алаташ дийлийтахь.

Дешархочун балха т1ехь г1алат лара деза, барта луш долу жоп муьлхха а бакьо талхош хилахь. Дешархочун балхана «5», «4», «3» дуьллу, нагахь санна урокан йохаллехь барта жоьпаш луш, жигара дакъа а лаьцнехь, цуьнан балхана таллам бича, бакьонех пайдаэца хиьнехь.

V-XI классийн дешархойн диктантийн мах хадорехь

куьйгалла оьцу кху некъех.

1. Диктантехь орфографически а, пунктуационни а гIалаташ къаьст-къаьстина лору, оценка юкъара юьллу.
2. Диктантана «5» дуьллу, нагахь цхьа а орфографически гIалат дацахь я цхьаннал сов пунктуационни гIалат ца хилахь.
3. «4» дуьллу, кхааннал сов орфографически а, щиннал сов пунктуационни а гIалат ца хилахь (я шиь орфографически, кхоь пунктуационни гIалат хилахь).
3. «3» дуьллу, ялханнал сов орфографически а, пхеаннал сов пунктуационни а гIалат ца хилахь (я 5 орфографически, 5 пунктуационни гIалаташ хилахь).
4. «2» дуьллу, иттаннал сов орфографически а, пхеаннал сов пунктуационни а (я бархIаннал сов орфографически а, ворхIаннал сов пунктуационни а) гIалаташ ца хилахь.
5. «1» дуьллу, нагахь 2 дуьллучул гIалаташ сов хилахь.

Дешархочун балха гIехь гIалат лара деза, орфографически а, пунктуационни а, муьлхха а бакъо талхош, диктант язъяле оьцу классехь я цул лахарчу классашкахь Iамийнчух иза хилахь. Нагахь санна талламан диктантехь 5 ша дина нисдарш хилахь (нийса цаяздинарг нийсачуьнца хийцина) оценка цхьана баллана лагIйо, иштта оценка «5» ца дуьллу, диктантехь 3 я цул сов нисдарш хилча.

Оценка юьллуш, ца лоруш дуьту:

- 1 программехь йоцу я Iамийна йоцу орфографически а, пунктуационни а бакъонаш талхош долу гIалаташ (масала, V классехь хандешан карарчу а, яханчу а хенийн чаккхенаш нийсаязъяр, спряженешкахь хандешнийн нийсаяздар, подлежащий, сказуемийн юккъехь тире йиллар-цайиллар ца Iамадо. Уьш VI а, VII а, VIII а классийн программехь ю);
- 2 тилкхаздаьлла гIалат (описка) лору, масала, *белхало* хила дезадохь *белхано* яздинехь, *Iуьйре* хила дезадохь *Iуьйле* яздинехь;
- 3 нохчийн маттахь зевне мукъаза й (йот) яздар, масала: йоза хила дезадохь *еза* яздахь, *йогIу* (егIу), *юьртахь* (йуьртахь), *юьгу* (йуьгу) яздахь;
- 4 орам ларбеш а, ораман аьзнаш хийцалуш а терахьдешнаш яздар, масала: *исс* - *иссалгIа*-*уьссалгIа*, *итт* - *итталгIа* – *уьтталгIа*;
- 5 кьовсамечу мсттигашкахь чолхечу дешнийн нийсаяздар, масала: *пайдаэцар* - *пайда эцар*, *нийсаяздар* *нийса*- *яздар*, *гIодар* - *гIо дар*, и. дI. кх.;
- 6 дешнашкахь дифтонгаш язъяр: *къега*- *къизга*, *терса*- *тиэrsa*, *оза*-*уоза*, *еха* - *йиэха*, и. дI. кх. а. 7. *Цердешнийн* кьовсаме яздар: *стогалла*- *стагалла*, *мох* – *мохан*-*механ* - *махан*, *морха*, и. дI. кх. А;
- 7 дешархоша далийтинчу гIалаташна юкъара даккхий а, кегий а гIалаташ къасто деза.

Даккхий гIалаташ лору:

- 1 хьалхенца Iамийна а, йозанехь алсам пайдаоьцуш а йолу орфографичесски, пунктуационни бакьонаш талхош долу гIалаташ.
2. Мукъазчу элпашна юккье яз деш долу къасторан хьаьркаш, масала:
хIаллакьхилла, меттахьхьайра.
3. Дсшхьалхенца йолчу я чолхечу инфинитиван суффиксийн язъяр.
4. Хандсшних хиллачу тайп-тайпанчу къамелан дакъойн яздар (*оху -охуна я охана, тоьгу - тоьгуна я тоьгана*).
5. Хандешан ихначу хенан язъяр, масала: *бохура я бахара, моьттура я моттара.*
6. Кху кенара цIердешнийн яздар: дечиган я дечган, эчиган я аьчган.
7. ЦIердешнийн а, билгалдешнийн а массо къобалйина тIеэцна йолу яцйинчу а, юьззинчу а форманийн язъяр, масала: *гIуллакх я гIулкх, гIиллакх я гIилкх.*

Дсшархочун балха тIехь цхьамогIа (кхоь я цул сов) цхьана бакьонна нислуш гIалаташ хилахь, диктантана оценка лакхаяккха мега, масала, дешан чаккхенга н яздарехь, доца шеконан элпаш (а, и, у) яздарехь.

Комплексни талламан белхашкахь, диктантах а, тIедилларех а (фонетически, лексически, орфографически, грамматически, пунктуационни) лаьттаху, ши оценка юьллу-хIора балхана шен-шен.

ТIедилларийн мах хадорехь куьйгалла оьцу кху некъех:

- «5» дуьллу, массо а тIедиллар нийса кхочушдинехь;
- «4» дуьллу, тIедилларийн $\frac{3}{4}$ дакъа нийса динехь;
- «3» дуьллу, болх ах я цул сов нийса бинехь;
- «2» дуьллу, болх эханал кIезиг бинехь;
- «1» дуьллу, цхьа а тIедиллар кхочуш ца динехь.

Билгалдаккхар:

Орфографически а, пунктуационни а гIалаташ, тIедиллар кхочушдарехь дина долу, диктантан мах хадош лору.

V-IX классашкахь ечу талламан диктантийн мах хадор.

Диктант – иза офографех а, пунктуацех а долу хаарш талларан кеп ю.

Талламан дешнийн диктанто зов кхета хала йолу офограммаш. Иза хила йиш ю хIокху дешнийн барамехь:

- 5 класс-15-20 дош
- 6 класс-20-25 дош
- 7 класс- 25-30 дош
- 8 класс- 30-35 дош
- 9 класс- 35-40 дош.

Дешаран шеран 3-чу чийрикехь V-XI классийн дешархошна лучу диктантан герггарчу хьесапера барам кху кепара хила магийна:

V классана - 80-90 дош

- VI классана - 90-105 дош
- VII классана - 105 -120 дош
- VIII классана- 120—135 дош
- IX классана- 135-150 дош
- X классана- 150- 160 дош
- XI классана- 160 -170 дош

(Дешнаш дагардеш лору г1уллакхан дешнаш а)

Текст хоржуш, кху некъех пайдаэца беа:

1. Диктантан текст шен чулацамехъ дешархой кхеташ а, х1инцалерчу литературни метган лехамашца юьззина нийса йог1уш а хила еза.
2. Диктантан дерриге а дешнаш дешархошна кхеташ хила деза. К1езиг лелош а, девзаш доцу а дешнаш довза а довзуйту, доски т1е д1а а яздо.
3. Диктантан текстехъ хала дешнаш хилахъ, цу дешнийн нийсаяздар дешархоша 1амийна а дацахъ, и дешнаш доски т1е д1аяздо.
4. Текст йобшучу хъехархочо д1аешар литературни нийса а, муха яздан деза, дешархошна д1а ца хоуйтучу кепара а хила деза. Масала, *к1айн, 1ежийн, халкъан* бохучу дешнашкахъ, литературни аларан норманашца цхъаьна а дог1уш, чаккхенгара н ца олу, ткъа *саьрмик, ч1еглардиг* дешнашкахъ г-ний, к-ний хьалхахъ долу и а долуш санна олу.
5. 1 чийрик чекхдаллалц (5 классехъ хьалхара эхашо) текстан барам кхул хьалхарчу классехъ хилларг магабо.

Талламан дешнийн диктантан мах хадорехъ куьйгалла оьцу кху некъех:

- «5» дуьллу, цхъа а г1алат дацахъ;
- «4» дуьллу, 1-2 г1алат хилахъ;
- «3» дуьллу, 3-4 г1алат хилахъ;
- «2» дуьллу, 7 кхаччалц г1алат хилахъ;
- «1» дуьллу, 7 сов г1алат хилахъ.

Дешархоша кхошушбинчу ненан метган йозанан белхашна х1итточу оценкийн ч1аг1ийна норманаш лелоро г1о дан декхар ду ненан мотт хъехаран говзалла лакхаяккхарна а, 1аморан а, талларан а кепара болчу йозанан белхийн лехамаш цхъанакепара хилийтарна а.

Дешархойн хаарийн мах хадорехъ коьра йолчу цхъанакепара йолчу оценкийн норманаша хъехархо мукъа ца вуьту х1ора йозанан белхан мах, массо аг1о а лоруш, шен-шен башхаллашца хадоран хъехархо декхарийлахъ ву, г1алаташ а, церан масалла а тидаме эцна ца 1аш, кхочушбинчу белхан дикалла а, г1алатийн башхаллаш а тидаме эца.

Х1ора дешаран шо долалуш хьалхарчу четвертехъ талламан белхан (диктантан) текстехъ дешнийн дукхалла д1адахана дешаран шо чекхдолуш хиллачу талламан белхан дешнийн дукхаллехъ маго еза. Ненан маттана йозанан белхийн оценкийн норманаш х1иттийна, нохчийн метган специфически башхаллаш тидаме эцарца.

II. Изложенийн мах хадор.

Сочинени а, изложени а язъяр дешархойн дозуш долу къамел кхиоран коьрта кепаш (форманаш) ю.

5-9 классашкахъ сочинени, изложени язъяр д1ахьо «Дозуш долу къамел карадерзор» программин декъан т1едахкаршца дог1уш.

Сочинени а, изложени а язъярехъ толлу:

- 1) билгалйина тема схъаелла хаар;
- 2) темица а, хъесапца а дог1уш меттан г1ирсех пайдаэца хаар;
- 3) меттан барам а, нийсаяздаран бакъонаш а ларъяр.

Сочиненн а, изложенин а мах хадабо шина оценкица: хъалхарниг чулацамна а, меттан говзаллина а; шолг1аниг-нийсаяздарна а, сацаран хъаьркаш яхкарна а, дешнаш маь1ница нийса далорна а.

Сочиненин а, изложенин а чулацаман мах хадабо кху бакъонашна т1едог1на:

- 1) болх темица бог1уш бу я бац;
- 2) тема кхачо йоллуш схъайиллина ю я яц;
- 3) чулацаман хиламийн рог1алла нийса ю я яц;
- 4) меттан исбаьхъаллин басарех пайдаэчна я ца эчна;
- 5) къамелан кхачамбацарш ду я дац.

Нийсаяздаран мах хадабо дешархочо динчу нийсаяздаран, сацаран хъаьркаш яхкаран, грамматически г1алаташка хъаьжжина.Изложенин текст йозуш а, дешархой шех кхеташ а, кхетамца-кхиоран, 1аморан маь1на долуш а хила еза.

Изложенина текст харжа еза кху барамашкахъ:

V классана	– 100-120 дош
VI классана	– 150-200 дош
VII классана	– 220-250 дош
VIII классана	– 300-350 дош
IX классана	– 350-390 дош
X классана	– 390-400 дош
XI классана	– 400-410 дош

Талламан изложенина хаьржина текст хъехархочо шозза йоьшу.

Изложенина х1итточу оценкийн кху норманашкара куьйгалла эцар ца хилча ца торуш ду:

1. «5» дуьллу:

а) нагахъ изложенин текст хъалха-т1аьхъа нийса а, юьззина а, цуьнан идейни чулацамах нийса кхетош а, г1алаташ доцуш а, галдаьккхина х1ума доцуш а йийцинехъ;

аь) дешнаш харжарехъ я предложенеш х1итторехъ кхааннал сов г1алат дацахъ, цхъаннал сов орфографин я пунктуацин г1алат а дацахъ.

2. «4» дуьллу:

а) нагахъ идейни чулацам нийса а бийцинехъ, дуьйцучу г1уллакхийн ерриге коьрта меттигаш г1алаташ доцуш а, хъалха-т1аьхъа хила оьшучу кепара а йийцинехъ;

аь) дешнаш харжарехъ я предложенеш х1итторехъ кхааннал сов г1алат дацахъ, орфографин кхаа а, пунктуацин шина а г1алатал сов уьш ца хилахъ.

3. «3» дуьллу:

а) чулацам коьртачу декъана нийса а бийцинехъ, бакъдерш гайтарехъ цхъаь-шиь нийса йоцу меттиг а елахъ, хъалха-т1аьхъа г1уллакхаш дийцарехъ ладам боццу ледарлонаш а ялийтинехъ;

аь) дешнаш харжарехь я предложенеш хлитторехь деаннал сов глалат дацахь, ялханнал сов орфографин а, деаннал сов пунктуацин а глалат ца хилахь.

4. «2» дуьллу:

а) чулацам кхачаме боцуш а бийцинехь, бакъонца йолу материал хьалха-тлаьхьа нийса йийцарехь яккхий ледарлонаш а, нийса йоцу меттигаш а елахь;

аь) дешнаш харжарехь я предложенеш хлитторехь ялханга кхочуш глалат динехь;

б) дейттанга кхочуш орфографин а, пунктуацин а глалат далийтинехь, царна юкъахь иссаннал сов доцуш орфографин глалат а долуш.

Изложенина ши оценка юьллу: хьалхарниг грамматикана, шолгланиг литературина.

11. Сочиненийн мах хадор.

5-9 классашкахь язъечу сочиненийн барам хила тарло кху тайпана:

5 классехь-0,5 я 1,0 агло;

6 классехь-1,0 я 1,5 агло;

7 классехь-1,5 я 2 агло;

8 классехь-2 я 3 агло;

9 классехь-3 я 4 агло.

И сочиненин барам цу тлехь сецна боций хьехархочунна хаадеза, хлунда аьлча кхин дуккха а тледахкаршца бозуш бу цуьнан чулацам:

1) дешархойн йозанан хат1 тайп-тайпана хилар;

2) сочиненин тайпане хьаьжжина цуьнан чулацам хийцабалар.

1. «5» дуьллу:

а) дешнаш харжарехь я предложенеш хлитторехь цхьаннал-шиннал сов глалат дацахь;

аь) цхьаннал сов доцуш жима орфографин я пунктуацин глалат хилахь.

2. «4» дуьллу:

а) дешнаш харжарехь я предложенеш хлитторехь кхааннал сов глалат ца хилахь;

аь) шиннал сов орфографин а, шиннал сов пунктуацин а глалат дацахь.

3. «3» дуьллу:

а) дешнаш харжарехь я предложенеш хлитторехь пхеаннал-ялханнал сов глалат дацахь;

аь) пхеаннал сов орфографин а, ялханнал сов пунктуацин а глалат дацахь.

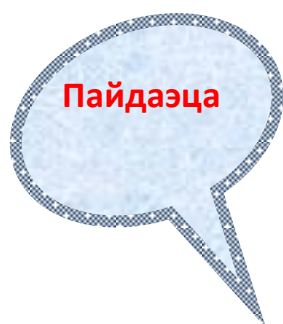
4. «2» дуьллу:

а) дешнаш харжарехь я предложенеш хлитторехь ворхланга кхочуш глалат делахь;

аь) кхойттанга кхочуш орфографин а, пунктуацин а глалат делахь, царна юкъахь ворхланга кхочуш орфографин глалат а долуш.

Сочиненина ши оценка юьллу: хьалхарниг литературина, шолгланиг нохчийн маттана.

Ненан меттана йозанан белхийн оценкийн норманаш хлиттийна, нохчийн меттан специфически башхаллаш тидаме эцарца.

Талламан белхаш.

МХГ1Ф паспорт.

5класс.

№	Белхаш	Тема.	Кеп
1.	Хаарш талларан болх №1.	Юьхьанцарчу классашкахь 1амийнарг карладаккхар.	Тест
2.	Талламан болх №2.	Синтаксис а, пунктуации а. Предложенин коьрта меженаш.	Диктант грамматически т1едилларца.
3.	Эхашеран талламан болх №3	Синтаксис а, пунктуации а. Предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш.	Диктант грамматически т1едилларца.
4.	Талламан болх №4.	Фонетика. Графика. Орфографи.	Диктант грамматически т1едилларца.
5.	Талламан болх №5.	Лексикологи.	Тест
6.	Шеран талламан болх №6.	Морфологи. Дешан х1оттам. Ц1ердош.	Диктант грамматически т1едилларца.

Хаарш талларан болх №1. Шеран заманаш.

Аьхке. Уггаре а хаза хан. Бераш хьуьнах оьху, луьйчу. Майданахь ловзу. Кьеггина кхетта дашо малх хуьлу. Ирча йу ткьа дешин духар дуьйхина гуьйре? Можачу г1аша биллина куз дитташна клелахь 1уьллу. Мел хаза йу гуьйренан беш! Меллаша оьгу можа г1аш лаьтта. Царна хала ду диттех д1акьаста. Ткьа дитташа ца хоуьйту шайна хала дуй. Уьш меллаша доьлху...

Ткьа ирча ду 1а?! Хьийза а хьийзаш, хьелха а дуьйлуш, оьгу лайн чимаш.

Блаьсте а йац х1умма а оьшуш! 1а чекхдаллалц са ца тохалуш, хьалакьеда кьона буц, кегий г1аш...(83дош)

Грамматически т1едахкарш.

1. Билгалдаха мукьа а, мукьаза а шалха элпаш.
2. Буха сиз хьакха шалха ши мукьаза элп йух-йуххехь лаьттачу дешнашна.

Талламан диктант №2.

Бекъа.

Дешаран шо чекхделира. Тлехечира аьхкена каникулаш. Хьуьсен Идрис волчу бригаде балха вахара. Сатоссуш хьала а глоттий, бекъа лamo волалора иза. «Казбек, схьало ког! Казбек, гора хлотта!»-бохуш лaмaйopa Хьуьсена иза. Инзаре дара Хьуьсен дуьххьара цунна тлехууш. Бекъо охьатоьхна лазорна кхоьруш, наха тлехаа ца вуьтура иза.

Бекъан амал дика евзара цунна. Дуьрстанан гаьллаш бага а йоьхкина, бекъа керта юххе а оьзна, тлехиира Хьуьсен. Казбек тлехьарчу когаш тle ира а хлуьттуш, готийсаелира. Вехха идийра цо иза, амма Хьуьсен члогла лара говрахь. Дика хаьара цунна говраца шен дегl лело....

(85дош. X.-A.Берсанов. «Вайн махкара акхарой а, олхазарш а».)

Тlедиллар. Билгалъяха предложенийн коьрта меженаш.

1вариант.

1-ра абзац

2вариант.

2-гla абзац.

Эхашеран талламан диктант №3

1aьнaн oьгlaзлo.

1aьнна дагадеара массо а садолу хlума шелонца кхеро. Цкъа хьалха олхазаршна тlедирзира иза. Олхазарш бовхачу махка дlадахара. лaдаккха дисинарш шайна ижу лoьхуш кхерстара.

Тlаккха акхарoшнa тlедирзира лa. Аренашка а, хьаннашка а шортта лo диллира, члогла шело хloьттира. Акхарой кхера ца елира. Цхьайолчеран йовха кетарш яра, вуьш лaьттах лyьргаш а даьхна, дlалевчкьира.

Члогла oьгlаздахара лa.

Шелоно татолашна а, лaьмнaшнa а тlеш техкира. Цo царна ша бира. Чlерий хи буха дахара. Ша биначу хи клел шийла яцара.

Берийн члогла самукьaделира. Цара салазаш хохку, лайн мижаргех ловзу, лайн баба йo. (87дош. Туьйра.)

Тlедиллар. Синтаксически таллам бе.

1-ра вариант

Олхазарш бовхачу махка дlадахара.

2-гla вариант

Шелоно татолашна а, лaьмнaшнa а тlеш техкира.

Талламан диктант №4.

1a.

1a лaламeхь уггар шийла хан ю. Муха хуур ду, лa доьлча?

Халкьо олуш ду: «Малх ц1а кхаьчча, 1а дулу». Иза нийса ду. Де уггар дацделла хан хуьлу иза. Цул т1аьхьа дог1у масех де кхин хийца ца луш лаьтта. И денош д1адевлча, де дахдала долало. 1аьнан уггар шийла цхьа мур хуьлу. Цунах чилла олу. Чилла юлу 1а доьлла ткьа де д1адаьлча. Иза шовзткьа дийнахь-бусий лаьтта. Чиллахь, г1айба санна, т1е ло а диллина, массо генаш лаьтта х1уьттущ букардагна хуьлу дитташ, коьллаш. 1аьнан хьун, хьежа ца к1ордош, исбаьхьа хаза хуьлу. Х1аваь ц1ена саде1а атта долуш. (94 дош. Хь.Хасаев. «1аьнан чиллахь.»)

Т1едахкарш.

1.) Деха аз билгалдо элпаш шайца долчу дешнашна буха сиз хьакха.

2.) Фонетически таллам бе:

1-ра вариант

Дацделла, де.

2-г1а вариант

Д1адевлча, ло.

Талламан диктант №5.

1. Билгалдаха т1еэцна дешнаш.

- 1) нана, да, ваша маь1на
- 2) ламаз, марха, аят
- 3) де, бутт, шо

2. Кьастаде тардина маь1нехь долу дешнаш.

- 1) дашо з1е, т1улган нехь
- 2) стеган б1аьргаш, берийн куьйгаш
- 3) коран б1аьргаш, дашо куьйгаш

3. Алар, яздар тайп-тайпана а долуш, гергара я цхьатера маь1на долчу дешнех

- 1) омонимаш олу
- 2) антонимаш олу
- 3) синонимаш олу

4. Маь1на тайп-тайпана а долуш, алар. яздар цхьатера долчу дешнех

- 1) антонимаш олу
- 2) омонимаш олу
- 3) синонимаш олу

5. Маѣнаш дуьхь-дуьхьал долчу дешнех

- 1) антонимаш олу
- 2) омонимаш олу
- 3) синонимаш олу

6. Меттан дерриг дешнех ... олу.

- 1) фонетика
- 2) синтаксис
- 3) лексика

7. Х1ара дешнийн цхьаьнакхетарш фразеологизмаш ю

- 1) корта бетта, маттана шера
- 2) корта лозу, нохчийн мотт
- 3) хаза де, йочане де

8. Х1ара дешнаш антонимаш ю:

- 1) шовда-хьоста
- 2) ча-ча
- 3) де-буьйса

9. Х1ара дешнаш синонимаш ю:

- 1) шовда-хьоста
- 2) ча-ча
- 3) де-буьйса

10. Х1ара дешнаш омонимаш ю:

- 1) шовда-хьоста
- 2) ча-ча
- 3) де-буьйса

Талламан диктант №6.

Іалам. И дош доца делахь а, шен чулацам к1оргера болуш ду. Адамийн а, дийна-тийн а, хьаннийн а дахар Іаламах хаьдда хила йиш йолуш дац.

Самукъане, хаза б1аьсте чекхъелира. Т1ееара беркате, йовха аьхке. Иза адамаш-на уггар каде мур бу.

Акхарой а, олхазарш а синтем боцуш лелара. Цара шайн б1аьста дуьненчу евла к1орнеш кхияйора, Іалашйора, уьш когайохуьйтура. Малх гучуболлушехь, дохк д1адайра, баца т1ера тхин т1адамаш дакъаделира. Дерриг Іалам, малхана дела а къежаш, д1ах1обьтира.

Іаламо шен к1айленех пайдаобцуьйтур бу массо а садолчу х1умане. (80дош. Хь. Хасаев.)

1. Дешнийн х1оттам билгалбаккха.

1-ра вариант

чекхъелира, малхана

2-г1а вариант

дакъаделира, т1адамаш

2. Морфологически таллам бе.

1-ра вариант

1алам, б1аьсте, адам.

2-г1а вариант

дош, аьхке, малх.

МХГ1Ф паспорт.

6 класс.

№	Белхаш	Тема.	Кеп
1.	Хаарш талларан болх №1.	v –чу классехь 1амийнарг карладаккхар.	Тест
2.	Талламан болх №2.	Текст. Къамелан дакъош. Билгалдош.	Диктант грамматически т1едилларца.
3.	Эхашеран талламан болх №3	Терахьдош	Диктант грамматически т1едилларца.
4.	Талламан болх №4.	Ц1ерметдош.	Т1едахкарш.
5.	Талламан болх №5.	Ц1ерметдош.	Диктант грамматически т1едилларца.
6.	Шеран талламан болх №6.	Хандош. 1амийнарг т1еч1аг1дар.	Диктант грамматически т1едахкаршца.

Хаарш талларан болх №1.

Цхьогал.

Варшахь мангал хьокхуш воллура воккха стаг. Хи чохь зока а, т1уо чохь кхийран гуьмалк а, юург юкъахьарчийна шаршун шед а цо кхуран 1индаг1ехь битинера. Тебаш, кхура к1ел деара цхьогал. Гуьмалках хьожа а яьккхина, корта цу чу боьллира цо.

Г1аддахана т1о бууш доллура цхьогал. Мац а вела, кхура к1ел веара воккха стаг. Т1о бууш доллучу цхьогалх б1аьрг кхийтира цуьнан. Т1екхетта схьалецира цо иза. Цхьогалан корта т1уох буьзна к1айн бара. Бетах мотт хьоккхура цо. Воккхачу стага куллан кондарх д1адихкира цхьогал. Сарралц мангал а хьаькхна, ц1а ваха кечвелира иза. ...(96дош)

Грамматически т1едахкарш.

Талламан диктант №2.

Нана-Даймохк.

Бийцина ца валлал, хаза, беркате мохк бу вайн. Тайп-тайпана дитташ долу хьаннаш ю, шера аренаш, лекха лаьмнаш. Чухъаьжча, юьхъ-сибат а гуш, бухдуйлу сирла шовданаш. Исбаьхъа чухчареш ю дешица, детица кхелина.

Дитта тӀе олхазар хуу. Цо вайга дагара дуьйцу, шен зевне аз вайн дегнех а хьерчош. ТӀаккха ойла кхоллало: «Ма хаза а, ма зевне а бу-кх хьо, Нана-Даймохк,»-олий. Иштта вайн мохк хаза, токхе хиларна деха вайца и тайп-тайпана олхазарш.

Бес-бесара бецаш ю, шеца олхазаршна дез-деза хӀу а долуш. Стоьмаш бу: кхораш, комарш, стеш, хьармакаш (шиповник)... .

Уьш олхазарийн даарш ду. Адамаша олхазарийн луналла дан деза. 1ай арахь яахӀума а латтош, дитташ тӀе гуйш а (кормушка) ухкуш... (113дош. С.-М. Гелагаев. «Олхазарийн дуьне-сан дуьне.»)

Грамматически тӀедиллар.

1-ра вариант.

Хаза (мохк)

Морфологически таллам бе.

2-гӀа вариант.

Шера (аренаш)

3-гӀа вариант.

Олхазарийн
(даарш)

Талламан диктант №3.

...БӀе ткъа километр некъ хьалхалецира автобусо. ХӀара ткъе ворхӀазлагӀа вогуш вара кху новкъа. ТӀаьххьарчу ворхӀ-бархӀ шарахь-м шера асфальт биллинчу новкъа атта йоьдура автобус. Цо делкъале кхачавора Семёновке. 1одо кхоьссича санна йоьдура и, некъа йистера ялташ ягарьеш. Кхунна хӀора колл евзара кху новкъахь. Колл-м ян а яцара. Аьхкенам малхо кьиза ягийна, хьакхаделча куьйга хадор долуш, нилха яьлла йоца ира буц яра. Цхьа 1индагӀа дацара бӀаьрго ма-лоццу дӀа, анайистах хотталучу, шерачу, ялта эрина чӀанаяьллачу арахь. Арена тӀе йижинчу йовхонан юькьачу тоьвнан тулгӀеш хедош йоьдучу автобус чу довха хӀо детталора.88 Шовзткъе пхоьалгӀачу шарахь кхо гӀаш бинарг бара хӀара.

ХӀетахь-м хӀара берриге а гӀамаран бара. Ког баьккхича, мачаш кӀайлайовлура а багош, чуьра когаш а багош... (112дош. Яшуркаев С. “МаьркӀаж-бодан тӀехь кӀайн хьобкх.»)

ТӀедахкарш. 1. Буха сиз хьакха билгалдешнашна а, терахьдешнашна а.

2. Морфологически таллам бе.

1-ра вариант.

Ткъе ворхӀ

2-гӀа вариант.

ворхӀ-бархӀ (шо)

3-гӀа вариант.

керла (ло)

Талламан болх№4.

Т1едиллар №1. Дешнашца д1аязде терахъаш.

19, 39, 40, 59, 60, 80, 100; 234,567, 789, 999; 12357, 34568, 555678.

Т1едиллар №2.

Легаде ц1ерметдешнаш.

1вариант

со, хьо, и; со-суо

2вариант

Тхо, шу, уьш, вай-ваьш.

Талламан диктант №5.**Олхазарийн дуьне.**

Берахъ дуьйна хилла со олхазарш дезаш. Х1инца воккха мел хили а, ч1аг1луш схьабог1у сан цаьрга болу безам. Царех вуно ч1ог1а самукъадолу а сан. Дала ма-кхоллара, ц1ена, исбаьхъа ду олхазарийн дуьне. И дуьне девзачеран синош даима а сирла, ц1ена хир ду, Дала азаллехъ кхоьллина ма-хиллар.

Сан дов хилла олхазарийн бенаш дохош болчаьрца, уьш лазош, заь1апдеш болчаьрца. Уьш адамех теша, ткъа цхьадолу адамаш кьиза хуьлу цаьрца, кьинхетам бохург х1ун ду а ца хууш. Делах ца кхоьру хир бу-кх уьш.

Олхазарша, пайда бар бен, зен ца до. Уьш ца хилча сагалматаш дебар яра. Ораматийн дуьне г1ийла хир дара я хиллане а хир а дацара.

Олхазарш вайх тешна ду,-вай царех тешна ду. Дуьненахъ Дала мел кхоьллина х1ума вовшашца йобзна ю. (116дош. С.-М. Гелагаев. «Олхазарийн дуьне-сан дуьне.»)

Т1едиллар.

К1ел сиз хьакха ц1ерметдешнашна. Билгалдаха церан тайпанаш.

Шеран талламан диктант №6.

Г1опал ара ца ваьлчхъана маьрша витинера к1ант. Уьйт1ара д1ахьаьжча гира цунна йовхонан тов хьийзочу мархана юккьехула долу лаьмнаш. Цигахъ ша вина юрт хилар дагара ца долура. Г1опара вада салаьттара.

Г1опана гонаха бина лекха пен бара. Хаш маь1-маь11ехъ лаьттара. Делахъ а дог ца дуьллара к1анта. Аьтто лехарх карош бац. Хьуна дагахъ а доцуш нисло иза. Иштта цкъа аьтто белира 1алин а. Ха деш волу салти цхьа г1уллакх хилла юьстахвелира. Сиха д1асахьаьжира к1ант. Пен телхина, ког билла киртигаш йолу меттиг гира цун-на. Дукха маса цунна т1е а хьаьдда, дехьаиккхира иза.

Дехьа хехъ лаьттачу салтичунна гира ведда воьду к1ант. Цо орца а даьккхина, шикхо дошло т1аьхьахецавелира.

К1ант г1опа юхавалийра. (106 дош. 1.Гайсултанов. «Кегий йийсарш.»)

Т1едахкарш.

1. Хандешнашна буха сиз хъакха.

2. Морфологически талламаш бе.

Ц1ердош, билгалдош, терахьдош, ц1ерметдош

3. Хандешнаш хенашца хийца: витинера, даьккхина.

МХГ1Ф паспорт.

7класс.

№	Белхаш	Тема.	Кеп
1.	Хаарш талларан болх №1.	v1 классехъ 1амийнарг карладаккхар.	Тест
2.	Талламан болх №2.	Хандош	Диктант грамматически т1едилларца.
3.	Эхашеран талламан болх №3	Причасти. Деепричасти.	Диктант грамматически т1едилларца.
4.	Талламан болх №4.	Масдар.	Диктант грамматически т1едилларца.
5.	Талламан болх №5.	Куцдош.	Т1едахкарш.
6.	Шеран талламан болх №6.	Г1уддакхан кьамелан дакъош. 1амийнарг т1еч1аг1дар.	Диктант грамматически т1едилларца.

Хаарш талларан болх №1.

А.

1. Х1уманан билгало гойтучу кьамелан декъах ... олу.

1) ц1ердош	3) терахьдош
2) билгалдош	4) ц1ертетдош

2. Х1уманан дар я хилар гойтучу кьамелан декъах ... олу.

1) хандош	3) терахьдош
2) билгалдош	4) ц1ертетдош

3. Ц1ердешан, билгалдешан, терахьдешан метта лелачу къамелан декъах ... олу.

1) ц1ердош	3) терахьдош
2) билгалдош	4) ц1ертетдош

4. Х1уманан масалла я роґ1алла гойтучу къамелан декъах ... олу.

1) ц1ердош	3) терахьдош
2) билгалдош	4) ц1ертетдош

5. Къамелан дакъа нийса билгалдина дац х1окху дешнийн:

- 1) цуьнан, тхайниг, сан-ц1ерметдешнаш ду,
- 2) ненан, 1уьйренан, хазаниг-ц1ердешнаш ду,
- 3) нене, 1уьйрено, хазалла-ц1ердешнаш ду,
- 4) шолг1аниг, иттех, пхи-ялх- терахьдешнаш ду.

6. Билгалдаха чолхе терахьдешнаш.

- 1) ткъе итт, б1е кхойтта, ши эзар
- 2) десткъа, кхойтта, кхузткъа
- 3) доьалг1а, пхоьалг1а, б1озза

**7. Х1ара тайпанаш терахьдешнийн ду:
(дуьззина д1аязде)**

- 1) мухаллин, юкъаметтигаллин, ...
- 2) масаллин, роґ1аллин, ...
- 3) яххьийн, дерзоран, ...

8. Караде г1алаташ.

- 1) ялхийтта, вуьрх1ийтта, берх1ийтта,
- 2) шийтта, дейтта, пхийтта,
- 3) доьалг1а, пхоьалг1а, б1озза

9. Билгалдешнаш хуьлу:

- 1) юкъара, долахь,
- 2) цхьалхе, чолхе, х1оттаман,

3) ламе а. лаамаза а.

10. Схъалаха хенашца нийса хийцина хандош.

- 1) деша, доьшу, дийши, дийшира, дешна, дешнера, доьшура, доьшур, доьшур ду.
- 2) деша, доьшу, дийши, дешна, дешнера, дийшира, доьшура, доьшур, доьшур ду.
- 3) деша, доьшу, доьшура, доьшур, доьшур ду, дийши, дийшира, дешна, дешнера,

Талламан диктант №2.

Г1а доьжначу варшахь г1а дожаза лаьтта нежнаш, генара хьаьжча, элан литтанех тарлора. Ялтех юьззина лаьттина аренаш яссаеллера. Йовхо ца лора х1иллане лепачу малхо. Ирча, сингаттаме дара аренашкахь. Юьртахь дацара, х1ара ду аьлла, ойла т1ейоьрзур йолуш х1ума. Хуьлуш дерг хьаьжк1аш тило цхьаццаммо белхи бар дара. 1аьнна кечлуш, д1атуьйш долчу дахарна юкьа цо дахьарг а бен-берса х1ума дацара. Керташкахь д1ах1иттийнчу г1одмийн такхораша нилха ц1енош долу к1отар юкьйора. Такхораш дина д1ах1иттийнера Элберда шен г1одмаш а. Такхорашна юккьехь а, т1ехь а, мотт хьаькхча санна, ц1ена яра. Цхьаннахьа охьайоьжна луьйдиг яцара гуш. Гуьйранна ирча хуьлу яраш. Уьш бухьаьхначуьра оьрнаш Элберда д1ашардинехь а, леррина болх бар гойтуш, билгалдуьйлура. Дечу г1уллакхна и т1ера хилар хаьара... (106дош. Х. Эдилов.)

Грамматически т1едиллар.

Морфологически таллам бе.

1-ра вариант

билгалдуьйлура.

2-г1а вариант

яссаеллера.

Талламан диктант №3.

Кертахь яьлла г1овг1а ца хаалора цунна. Цуьнан ерриге а ойла стиглахула г1ийлачу узаршца кьилбехьа йоьлхучу г1арг1улеша д1алаьцнера. Кхеран кертахь яьлла хаза сийна буц, цундела кест-кеста корах ара б1аьрг тоха дог дог1у. Юург-мерг эца вог1у кху туькана гонаха мел веа стаг. Керта мел вог1у стаг саг1ина х1ума ца кховдош д1а ца вохуьйтура йоккхачу стага. Буьйцу мотт ц1ена а, шера а хиларца кьаьсташ вара пхьоьхане гулбеллачу нахана юккьехь к1айн маж йолу зоьртала цхьа стаг...

... Кхораш чохь кочарчу т1оьрмигах ши лекь, моший а кхозуш вог1учу Мурдална ма-ярра гора х1ара орцан когашкахь 1уьллу шайн юрт.

Котаман к1орнин г1ийла «ц1ик» иккхира кхуьнан семачу лерга. Эвла йолчухьара куьйра дог1ура. Цуьнан м1араш юккьехь кхозура и т1аьхь-т1аьхьа орцадоху к1орни... (112 дош.)

Т1едахкарш. 1. Причастешна буха сиз хьакха.

2. Лаамечу причастешка а ерзош, схьаязье текста юккьера лаамаза причастеш.

Кеп. Яьлла г1овг1а- яьлларг, йоблхучу г1арг1улеша- йоблхурш.

Талламан диктант №4.

**Т1едиллар №1. Дешнийн цхьаьнакхетарш кхаа тобане декъа:
билгалдош+ц1ердош, куцдош+хандош, причасти+ц1ердош.**

Оьзда стаг, оьзда д1авахара, совг1атана елира, аьлла илли, маьлхан з1аьнарш, инзаре дийцира, инзаре туьйра, гина стаг, сарахьвеара, хезна туьйра, забарина элира, забаре адам, диллина сурт, мерза д1асакъаьстира, шелоннаца лалора, йит-тина коч, коч йиттина, мела мох, ешна аг1о, сарахь еара, мелла хи, тешаме дот-таг1, х1уьттаренна йиира, дог1анан де, духалург делира, вуьзна хьаша, дика дешар.

Т1едиллар №2. Т1адамийн метта д1аязде куцдешнийн тайпа-наш, х1ора тайпана пхиппа масала даладе.

1. ...куцдешнаш-,-,-,-.
2. ...куцдешнаш-,-,-,-.
3. ...куцдешнаш-,-,-,-.
4. ...куцдешнаш-,-,-,-.
5. ...куцдешнаш-,-,-,-.
6. ...куцдешнаш-,-,-,-.

Талламан диктант №5.

Гонаха самадолуш дара т1ейог1учу б1аьстено дендина лалам. Ч1енигаш а эт1ош, гучудевлла кегийра г1аш дара цхьацца долчу дитташ т1ехь гуш. Лакхахь хьобкхучу б1аьстенан мелачу механ тулг1е хьекхалора наггахь клентан дег1ах. Нанас дайн хьобкхучу куьйго санна, коьрта т1ехула хьакхалуш т1ехболура иза.

«Мохь тоха те аса? Орца даккха те?»-дагадеара клантана. Т1аккха а, цхьанна д1ахахь осала хетар ву-кх со, бохург дага а деана, юха а басах хьалатасавелира иза. Амма куьг а, ког а д1атаса х1ума цахиларна, юха а линах чу шершаш воллучу кхуо катобхна схьалецира ша х1инццалц ложаллин буйна ца вохуьйтуш сацийна йолу колл.

Кхунна гена доццуш охъахиира цхъа хаза бос болу хьоза. Дла а, схъа а хъаьвзина, корта аглор баьккхина адаме а хъаьжна, «члир-члир»-элира цо, цкъа-шозза, кхосса а луш.

«Дависа, цхъана минотана, хъан санна, ши тлам белира сан», -дагадеара деглера ницкъ кхачош воллучу клантана... (139 дош. Саракаев Хь. «Ирсе бляьрхиш.»)

Тледиллар. Буха сиз хъакха деепричастина а, масдарна а, куцдашна а.

Дееприч.

Кеп. Самадолуш.

Шеран талламан диктант №6.

...-Маржа дуьне ял!-доккха са а доккхий, кетлахула бай-йн ког а боккхуш, волало иза.

Тлаккха цлийна тлехъа, беша, волу. лежийн, кхорийн, хъайбанийн дитташ лай клелахъ лаьтта...

Стаг вехха лела бешахула волалой, хлора диттана юххехъ сеца а соьцуш, къамел а деш. Тлаккха бешара ураме волу иза. Малхбузехъ лекха арц, Органа чу буссучохъ, клайчу лай тлехъ лаьржа къеста ах хаьрцина блов.

Блов тлулгех лаьтта. Кегийчу а, даккхийчу а тлулгех. Уьш, ша-ша даьхча, тлулгаш ду, цхъаьна-блов.

Стеган сий а ду-кха блов. Иза а лаьтта цуьнан даккхийчу а, кегийчу а глуллакхех. Цо денна а дечу дикачу глуллакхаша ирх бохуьйту цуьнан бохъ.

Бляьвнех терра, лекха деш хилла-кх наха куйнаш а хьалха. Ткъа бляьвнаш-лаьмнех таръеш. (115 дош. М.Ахмадов. «Мохк бегийча.»)

Тледиллар. Билгалдаха къамелан дакъош.

МХГ1Ф паспорт.

8 класс.

№	Белхаш	Тема.	Кеп
1.	Хаарш талларан болх №1.	vll –чу классехъ ламийнарг карладаккхар.	Тледахкарш.
2.	Талламан болх №2.	Синтаксис. Предложенин коьрта меженаш.	Диктант грамматически тледилларца.
3.	Эхашеран талламан болх №3	Предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш.	Диктант грамматически тледилларца.
4.	Талламан болх №4.	Цхьалхечу предложенин кепаш. Предложенийн цхъанатайпана меженаш.	Диктант грамматически тледилларца.
5.	Талламан болх №5.	Ламийнарг карладаккхар.	Тест

6.	Шеран талламан болх №6.	Предложеннин шакъаьстина меженаш.1амийнарг т1еч1аг1дар.	Диктант грамматически т1едилларца.
----	-------------------------	---	------------------------------------

Талламан бол №1.

Т1едиллар №1. Билгалдаха къамелан дакъош.

Комаърша адам, гина к1ант, воьлуш лаьттара, шолг1а де. оьзда дахар, совг1а-тана елира. 1алелай, дитта т1ехь, ца гина х1ума, гонаха лаьттара, стоьла гонаха, шозза элира, амма, ма ала, суна-м ца лаьа, стеган дикалла, суо 1ара.

Т1едиллар №2. Морфологически таллам бе: ц1ердашан, билгалдашан, терахьдашан, хандашан.

Талламан диктант №2.

Хи чуьра ч1ерий дохуш сакъералора Хъажмурдан. Къаьсттина ч1ог1а сакъералора цуьнан дай чу хьоьжуш. Шен воккхах волчу вашас бина жима дуо бара к1ентан хи чу буг1уш лелош. Дуьйрийн мижарг а, ягийна ма1а а, багийна хъаьжк1ан кан а, сискал а тосура Хъажмурда цу чу. Башха хи к1оргачу метте а ца буг1ура цо иза. Шалажа а дацара иштта доккха хи а. Маь1-маь11ехь дог1ура и. Лохачу бердан к1ел, хи к1оргачохь, дуо буг1уш меттиг яра Хъажмурдан. 1уьйранна а, сарахьа чу моссаса хьоьжу а, чабакх а, ирг1у а, ч1ерий дохура цо.

Цхьана буьйсанна стигал къекъаш дог1а а деана, хиш дистира. 1уьйранна самаваьллачу Хъажмурдана хезаш яра дистинчу хино ен г1овг1а...

Ши-кхо де даьллачул т1аьхьа, хи дистинчуьра чудоьжча, хъажа ваханчу Хъажмур-дана шен дуо ца карийра... (117 дош. Х.-А.Берсанов. «Вайн махкара акхарой а, олхазарш а.)

Грамматически т1едахкарш. 1. Билгалъяха коьрта меженаш.

2. Предложенешна юккъера схъаязде дешнийн цхъаьнакхетарш, билгалъяха уьйраш:

1-ра вариант

1-ра предложени.

2-г1а вариант

5-г1а предложени.

Талламан диктант №3.

Ло дог1у даккхийчу чимашца, массо х1ума а хьулдеш. Малх ма-кхийтти, гуча-м дер ду дерриге а... Вон а, дика а. Жаьмбикна-м гуттар а и иштта дуйла хаьара. Х1инца санна ца хиьнехь а, геннахь, кхетаман к1оргенехь, ехара и ойла. Цо

сецавора цхьадолчу некъашна тӀе ца волуьйтуш. Хало-о-м дара иза, хӀетте а и хало лан а лайна, тӀехъяьлча, декхна хетара денош а, буьйсана ш а...

Юкъ-юккъера екхна ю стигал. Мархашна юккъехула Ӏеначу беттан серлонехъ лепа чимаш. Куй дӀа а баьккхина лаьттаху цуьнан коьрта тӀехъ соьцу уьш, юха деша.

Цо дӀатуьллу куй. ТӀаккха хьаннашлахъ Ӏуьллучу жимчу юьрте бӀаьрг бетта. ДӀатийна юрт. Юкъ-юккъехъ бен стогарш а гац. Ӏаьржа гӀаларташ а хилла лаьтта цӀенош а, царна гонахара бошмаш а. Тийна ю кхуьнан хӀусам а... (117 дош. М.Ахмадов. «Мохк бегийча.»)

Грамматически тӀедиллар. Синтаксически таллам бе.

1-ра вариант.

Мархашна юккъехула Ӏеначу беттан серлонехъ лепа чимаш.

2-гӀа вариант.

Ӏаьржа гӀаларташ а хилла лаьтта цӀенош а, царна гонахара бош-маш а.

Талламан диктант №4.

Цхьалла.

Буьйса. Ӏаьржа, тийна буьйса.

Цхьалла...ГӀорасиз, синтем байна цхьалла.

Ма цхьаьна йогӀу шуьшиь! Вовшах къаста ца луш, бӀешерийн дохалла ши йиша хилла схьайогӀу.

Амма яц шуьшиннан вовшашца я марзо а, я безам а. **Ца ваьллучу денна дӀакхобхьу дахаран мур бу.** Буьйса яьлла дӀаяхча а ца юьту цхьалло...

БерхӀитта шо ду и шиь хӀокху цӀийнан дукъ гихъ схьадогӀу. Айманис лерина луьсту шен дахаран хӀора агӀо. Ерриге а беса ю, цхьа а яц воккхаверан лар йитина. ДегӀийжамаш, хьешна сатийсамаш, дегӀайовхонаш. Ур-атталла, ирсан зӀийдиг тесна меттиг яц.

И хӀинца а инзарьюьйлу шаьшшиннан дахаран некъ, кхин ца хедаш, хӀокху хене схьакхачарх...

Берийн дукъа лаьлла садетташ. Цара ницкъ а, доьналла а делла и хан яккха. Иштта дӀаихна шераш... (111дош.)

Грамматически тӀедиллар. Билгалъяхначу предложенешна синтаксически талламаш бе.

Талламан диктант №5.

Тест.

1. Дешнийн нийсаяздаран бакъонех олу:

- 1.) грамматика
- 2.) морфологи
- 3.) орфографи

2. Карара уыйр хуьлу:

- 1.) шина кепара
- 2.) кхаа кепара
- 3.) еа кепара

3. Кху дешнийн цхьаьнакхетарехь бартбар уыйр ю:

- 1.) аьхкенаан де
- 2.) хаза аьхке
- 3.) хаза лаьттара

4. Кху дешнийн цхьаьнакхетарехь урхалла уыйр ю:

- 1.) аьхкенаан де
- 2.) хаза аьхке
- 3.) хаза лаьттара

5. Кху дешнийн цхьаьнакхетарехь т1етовжар уыйр ю:

- 1.) аьхкенаан де
- 2.) хаза аьхке
- 3.) хаза лаьттара

6. Нохчийн маттахь коьрта меже:

- 1.) кхоь ю
- 2.) шиь ю
- 3.) цхьаь ю

7. Кху предложенехь подлежащи дац:

- 1.) Арахь хаза лаьттара.
- 2.) Арахь ло дог1у.
- 3.) Арахь стоьмаш боьхкира.

8. Кху предложенехь сказуеми дац:

- 1.) К1айн 1а.
- 2.) Схьакхечи шийла 1а.
- 3.) Г1а доьжнера.

9. Кху предложенехь ц1еран х1оттаман сказуеми дац:

- 1.) Шийла мехаш хьоькхура.
- 2.) Арахь шийла яра.
- 3.) Шозза диь барх1 ду.

10. Кху предложенехь хандешан х1оттаман сказуеми ду:

- 1.) Арахь ч1ог1а стигал кьекьара.
- 2.) К1антана г1ан гора.
- 3.) Сан вешина книга еша лаьа.

11. Караде г1алат:

- 1.) Саь1йд Бадугев-яздархо ву.
- 2.) Хазалла-сарралц, дикалла-валлалц.
- 3.) Къахъегар-сийлалла, болх цабар-сонталла.

12. Кху предложенехъ хаза боху дош къастам бу:

- 1.) Хаза йистхилира къона зуда.
- 2.) Хаза къамел дира цо.
- 3.) Хазаниг т1еера.

13. Муьлхачу коьртазчу межено гойту дар, хилар:

- 1.) къастамо
- 2.) кхачамо
- 3.) латтамо

14. Кху предложенехъ нийса кхачам бу:

- 1.) Цуьнан б1аьргаш хих буьзира.
- 2.) Бовхачу малхо чохь серлаяьккхира.
- 3.) Сийначу стиглахула к1айн мархаш йоьлхура.

15. Х1ара предложени билгалза-юьхьан ю:

- 1.) Б1аьстенан мохо эсала техкадора къона синтарш.
- 2.) Туьканахь стоьмаш а, хасстоьмаш а боьхкира.
- 3.) Тахана тхобга дуйлийша.

Шеран талламан диктант №6.

...Маьрк1ажал т1аьхьа ц1акхечира нана. Цецъелира иза гинчух. Йиттина ирхьоьхкина берийн бедарш, чохь юучух хаза яьлла хьожа, бовхачу маьнги т1ехь ловзу ши к1ант.

-Дукха яха хьо! Хьо-м х1инца аса цадийриг а деш, йоккха ма хилла. Хьан да, ц1аваг1ахь, тешар а вац, ахьа иштта г1уллакхаш до аьлча.

Амма йоь1ан б1аьра хьаьжча, ненан бос хийцабелира. Йо1 т1орказ чу хьаьжний а, цо цу чуьра кехат дешний а, хиира.

Кехат нанас Х1азанах лечкьоран шен бахьана дара. Нанна дика хаьара, Х1азанна шен сил а дукха да везийла. Тидаме эцнера баккхийчийн санна йолу йоь1ан амал, ойла, мотт. Цундела йо1ана, и ирча кхаь хезча, цхьа х1ума хиларна кхоьруш ца аьллера нанас да валарх лаьцна. Хан яьлча, х1ума ширло, цул т1аьхьа сатоха хала цахир-кх аьлла, дитинера... (115 дош. С.-С. Саидов. «Мажьелла кехатан цуьрг.»)

Грамматически т1едиллар. Синтаксически таллам бе:

1-ра вариант

1-чу предложенина

2-г1а вариант

7-чу предложенина.

МХГ1Ф паспорт.

9 класс.

№	Белхаш	Тема.	Кеп
1.	Хаарш талларан болх №1.	vlll –чу классехь 1 амийнарг карладаккхар.	Т1едахкарш
2.	Талламан болх №2.	Синтаксис. Ч-ЦП	Диктант грамматически т1едилларца.
3.	Эхашеран талламан болх №3	Ч-КП	Диктант грамматически т1едилларца.
4.	Талламан болх №4.	Х йоцуЧП	Диктант грамматически т1едилларца.
5.	Талламан болх №5.	1 амийнарг карладаккхар.	Тест
6.	Шеран талламан болх №6.	1 амийнарг т1е ч1а г1дар.	Диктант грамматически т1едилларца.

Талламан болх №1.

Т1едиллар №1. Пунктуационни анализ.

1. Оьшу сацаран хьаьркаш х1иттаде. Айхьа х1иттийначу ц1оьмалгийн терахьаш схьаязде.

Баккхийчу нахана хаьара шайна т1ех1иттина лаьттачу кьоначарна юкьахь хьекьална а(1) хьуьнаршна а(2) шайл цаоьшурш буйла. Хаьара шайл т1аьхьа цара оцу майданыхь шайн меттиг д1алаца езийлаа(3) цундела баккхийчу наха сий дора т1екхуьучу кьоначийн. Царалахь кьастабой(4) шайна т1ейзабора хьекьале(5) хьуьнаре(6) кегийрхой.

Жоп _____

2. Оьшу сацаран хьаьркаш х1иттаде. Айхьа х1иттийначу ц1оьмалгийн терахьаш схьаязде.

Хьанна ца евза и таме(1) хьожа йог1у буц? 1аждарбуц хьалайолу т1уьна йоцчу хьуьнхахь(2) ирзошкахь(3) хинан бердашкахь. Вайн лаьмнашкахь буц йолучу меттехь(4) иза массанхьа ю. 1аждарбуц дуккха а(5) шерийн буц ю. Иза деба

орамашца а(6) х1уца а.

Жоп _____

Т1едиллар №2. Синтаксически анализ.

1. Предложенера латтам схъаязбе.

Нохчийн къоман обздангаллехь Iаламат мехала ю стеган Iаламца йолу юкъаметтиг.

Жоп _____

2. Предложенера т1едерзар схъаязде.

Хъан декаро, хъан хазачу мукъамо сан кийрахь дукха хенахь дуййна схъа лаьттина йолу г1айг1а яшийна д1аяьккхинера, сан жима олхазар!

Жоп _____

3. Предложенера къастам схъаязбе.

Башха гена доццун цкъа гучу а баьлла, юха а цхъана т1улга т1ехьахь къайлабелира экханан букъ.

Т1едиллар №3 Орфографически анализ.

1. Билгалдаьккхина дош яздаран нийса т1еч1аг1дар далийначу жобпан вариант билгалъяккха. Оцу жобпан лобмар д1аязье.

1) **ЦА ДЕШАР** – «ЦА» дакъалг масдарца къаьстина яздо.

2) **Х1АЙТ-АЬЛЛА** – АЬЛЛА боху дош т1екхетарца кхолладелла чолхе куцдешнаш дефисца яздо.

3) **ХЬОСТА** – хьалхарчу спряжени чудог1учу карарчу хенан хандешан чаккхенгахь «А» яздо.

4) **ВЕДАНА** – долахь ц1ердешнаш жимачу элпаца яздо.

Жоп _____

2. Билгалдаьккхина дош яздаран нийса т1еч1аг1дар далийначу жобпан вариант билгалъяккха. Оцу жобпан лобмар д1аязье.

1) **ЙОХ-ЪЯЛА** – дош сехъадоккхуш, «Ъ» шайна хьалхарчу элпех (дешдекъах) къасто мега.

1) **ЦХЪА-К1ЕЗЗИГ** – ЦХЪА боху дош т1екхетарца кхолладелла чолхе куцдешнаш

дефисца яздо.

3) **МОК-ХА** – дош сехъадоккхуш шалха элпаш декъа мега.

4) **КХОЧУШЙО** – цхъана дешдекъах лаьттаху хандешан гӀоьнца кхолладелла

чолхе хандешнаш цхъаьна яздо.

Жоп _____

Талламан диктант №2.

ХӀинцалц дӀадаханчу шен дахаран дерриге сурт дуьхьал хӀоьттира Ахъьядан оцу миноташкахь. ХӀара ког а шершина, Ӏинах чувогӀуш, кхуьнан кара еара цхъа жима колл. Иза карахь йолу куьг кегийра дегадора. **Аьрру куьйго схъалаца бегӀийла хӀума локхура, амма кхо юьхьанца катокхна тӀулг, карара а баьлла, керчина Ӏинах чубахара.** Охъакхачча цо даьккхина тата халла бен ца хезира Ахъьядана... Ког дӀатасабала хӀума яцара...

Ницкъ гӀелбеллера. Дерриге а дегӀах шийла хъацар тоьхнера. Колл карахь йолу аьтту куьг кулла тӀерачу кӀохцалгаша шина-кхаа меттехь хадийнера. Куьг а, пхьарс а цӀийша дуьзнера, амма иза тергалдечохь дацара гӀуллакх. КӀантана вала ца лаьара, иза ца тешара шен дахаран тӀаьххьара миноташ тӀехӀиттина бохучух. ...

ЦӀеххъана цхъана хӀуманах кхераделла дӀаиккхира хьоза. Ткъа оцу минотехь лакхара охъа, цӀийша дуьзначу кӀентан куьйга тӀехула охъабеара бежа, шуьйра, кӀорза бухка... (123 дош. Саракаев Хь. «Ирсе бӀаьрхиш.»)

Грамматически тӀедахкарш. 1. Синтаксически таллам бе:

1-ра вариант

2-гӀа вариант

1-ра предложени

3-ра предложени. (Ц.П.)

2. Синтаксически таллам бе 4-чу предложенина. (Ч-Ц.П.)

Талламан диктант №3.

Борз.

ЦӀеххъана ша лелочух шекваьлла стаг санна, самаяхна ойланаш а, бӀаьргаш а, саца а сецна, тӀехъа хъаьжира иза. ГӀан-набарх дуьхьал догӀуш долу сурт санна, гена а воцуш лаьтташ цхъа стаг хетавелира цунна. Баймарзас воьхна бӀаьргаш дӀахъаббира, амма цу сохьтехь дӀабиллира. ТӀепаза вайра и стаг. Юха а шех ца тешаш леррина, охъатаьӀна хъаьжира иза. Амма цхъа а вацара гуш. «Хьо кхеравелча, тӀехъа ма хъажалахь», -дагатесира Баймарзина жима волуш нанас шена дина хьехар. ГӀотана уллохь болчу гӀодамийн такхорах букь тоьхна, дӀахӀоьттира Баймарза ...

Г1ота уллохъ яра х1инца. Ткъа ницкъ хилча, цу чу иккхина, уьстаг1 д1абахъа. Ма кхин х1ума ца оьшура Баймарзина. Цхъабакъду, Симбайн ж1аьлеша х1ара шайх волуьйтур ву бохург бакъ-м дацара. Сталина аьллера бохуш, ша Симбай ма ву, кхин къа ца хеташ, топ тухур волуш. Х1инца х1ун дийр ду ца хууш лаьттара Баймарза... (130 дош. М.Мутаев «Борз»)

Грамматически т1едиллар. 1. Синтаксически таллам бе Ч-КП-на.

Талламан диктант №4.

Гуйре д1аяла герга яханера. Мокха пардо т1едижинчу лаьмнашкара охъа шийла мох хъаькхира. Дека хезаш олхазарш а дацара, амма наггахъ т1ехъэккхаш полла-м хуьлура. Г1алахъ даима а хъоькхуш мох бара, яьлла чан а яра. Декаш хъозий а дара, ткъа урам некъашкахъ цкъа цхъанхъа ховшуш, цигара д1ахъовдий, кхечухъа ховшуш, лелаш кхокхий а дара...

Курганов дукха лерина Бенога д1ахъаьжира, жимачу стаге ша т1едиллиналг кхочушдалур дуй-техъа талла воллуш санна. Бенос цунна т1ера б1аьрг д1а ца баьккхира –сох теша мегар ду, хъуна, бохуш санна. Пакет схъа а эцна, аг1орхъа а ваьлла, Танигахъа хъаьжира иза. Цецваьлла висира иза: мел тера яра иза х1инца Уляшевах, дикачу, хъомечу Уляшевах...

Шийла 1уйре яра. Вокзалана гуо а баьккхина, ураме ваьлла Бено, воьхна волуш хьалхахъа д1а а хъоьжуш, цхъана а маь11ехъ сецира. Шелоно лергаш дахъадора, когаш шелбора... (125 дош. С.-Б.Арсанов. «Маца девза доттаг1алла.»)

Грамматически т1едахкарш. 1. Синтаксически таллам бе:

1-ра вариант

2-г1а вариант

3-г1а вариант

Ч-ЦП-на

Ч-КП-на

Х йоцчу ЧП-на.

Талламан болх №5. Текст т1ехъ болх бар.

- 1.Бух1а-хъекъалаллин (мудрость) билгало лоруш ю.
2. Бода болале ижу лаха арайолу бух1а. 3.Лохха а меллаша а лела иза лаь...тан татанашка ладуг1у цо.
- 4.Екхначу буса дика го цуьнан х1аваэхула лелар. 5.Башха т1емаш делла цунна Дала. 6.Ижуна ца тосайолуь...туш, иза лар...ян аьтто бо цара.
7. Аьхка дуькъачу г1ашна ю..къехъ атта хъулло бух1а. 8.Ткъа 1ай базано а, багано а хъулий...р ю бух1а шайн баьццарчу генаш т1ехъа.

Т1едахкарш.

1. Т1адамийн метта элпаш а х1иттош, т1ера схъаязье текст. Бакъонца ч1аг1де нийсаяздар.
2. Д1аязйинарг текст хилар т1еч1аг1де. Х1ун ц1е туьллур яра аша цунна? Билгалъяккха тема а, коьрта ойла а. Къастаде, муьлхачу стилехь язйина ю текст?
3. 4-5-чуй предложенешкахь авторо муьлхачу меттан суртх1отторан г1ирсах пайда эцна?
4. 2-чу предложенина синтаксически таллам бе. Дийца коьртачу меженаша дешн. цхъаьнакхетар кхуллий? Х1унда.
5. 3-чу предложенехь сацаран хъаьркаш а х1иттош, дийца уьш х1итторах лаций. Билгалдаха дешнийн цхъаьнакхетарш. Парг1атчу а, ч1аг1деллачу а дешн.цхъ.-на юккъехь х1ун башхалла ю?
6. 4-чу предл. схъаязде дешнийн цхъаьнакхетарш. Гайта х1ун уьйр ю?
7. Ялае антонимаш: бода, меллаша, екхна,

Шеран талламан диктант №6.

Гонаха самадолуш дара т1ейог1учу б1аьстено дендина 1алам. Ч1енигаш а эт1ош, гучудевлла кегийра г1аш дара цхъацца долчу дитташ т1ехь гуш. Лакхахь хьобкхучу б1аьстенан мелачу механ тулг1е хьекхалора нагтахь к1ентан дег1ах. Нанас дайн хьобкхучу куьйго санна, коьрта т1ехула хьакхалуш т1ехболура иза, кхуьнан коьртара месаш д1аса а яржош.

«Мохь тоха те аса? Орца даккха те?»-дагадеара к1антана. Т1аккха а, цхъанна д1ахахазь осала хетар ву-кх со, бохург дага а деана, юха а басах хьалатасавелира иза. Амма куьг а, ког а д1атаса х1ума цахиларна, юха а 1инах чушершаш воллучу кхуо катобхна схъалецира ша х1инццалц 1ожаллин буйна ца вохуьйтуш сацийна йолу колл.

Кхунна гена доццуш охъахиира цхъа хаза бос болу хьоза. Д1а а, схъа а хъаьвзина, корта аг1ор баьккхина адаме а хъаьжна, «ч1ир-ч1ир»-элира цо, цкъа-шозза, кхосса а луш.

«Дависа, цхъана минотана, хъан санна, ши т1ам белира сан», -дагадеара дег1ера ницкъ кхачош воллучу к1антана... (139дош. Саракаев Хь. «Ирсе б1аьрхиш.»)

Грамматически т1едиллар. Синтаксически таллам бе.

1-ра вариант	2-г1а вариант	3-г1а вариант
1-ра абзац	2-г1а абзац	3-4 абзацаш.

10-г1а класс.

Талламан диктант №1.

Медни

...Сарралц баьгначу маьлхан тов дижанза, мела яра аьхкенан буйса. Стиглан аре ма-ю догура нуьрен седарчий. Маь1-маь11ехь схьахезара бацалахь екачу цаьпцалгийн «цкьар», 1ам х1обттинчохь пхьидарчийн г1ар. Дехачу дийнахь шайн хьашт-дезаршна идда к1адбелла юьртахой набарна токх ца хуьлуш 1охкура...

Оцу аьхка хаьал хийцаелира Медни. Дикка лакхайолуш дег1 даьккхинера, горгьеллачу юьхьа т1ехь 1ожан аг1онаш санна, беснеш йогура. Жимма малхехь, мохехь 1аржалла кхетта шера лаг, стомма пхьарс, ност, еха к1ажарш. Кхуо х1инца х1уманна а са ца гатдора. Дешарх а дог диллина яьллера. 1уьрре г1оттий, ковкертара г1уллакх дора, жима ша мукьа яьлча, шен девешин зуда 1абатат йолчу йоьдий самукьадоккхура. Кьаьсттина сакьералора цуьнан ши йол ц1а еанчу нисьелча.

Амма, доллучул а Меднина даг т1е синхааман марха тосуйтуш ерг суьйре яра. Х1ара ч1ог1а йоккхаш йоьдура сарахь бежнашна мало а, чохь-арахь даьа а хи дан. Цигахь хуьлура кхуьнан хенара мехкарий, кегий нах. Бесан тог1еш юьзна хуьлура адамех мичча хена а. (146дош. С-С.Саидов. «Эзарнийн зерашкахь»)

Грамматически т1едахкарш. 1. Синтаксически таллам бе:

1-ра вариант

2-г1а вариант

3-г1а вариант

Ч-ЦП-на

Ч-КП-на

Х йоцчу ЧП-на.

Талламан диктант №2.

...Шийла 1а дара лаьтташ. Юьрта ваханчуьра г1ала-ц1а вог1уш вара со сайн деца. Доккха диллинчу лайх сакьералуш, новкьара д1а а вуьйлуш, лайла лелхаш, охьаветталуш вог1учу суна цкьа вулий дов деш, т1аккха велалуш, хьалхахьа д1аоххура да. Г1алийний, юьртанний юкь йоккха яцара. Цундела г1алара жимма схьаваьлча гуш хуьлура юрт. Иштта жимма юьртара схьаваьлча гуш хуьлура г1ала а, дуьхьала вог1уш стаг хилча, иза а геннара гора. Хаза дара лайно к1аййинчу арахь...

-Хьуьлла йог1у зуда гой хьуна?-элира дас.

-Цо хьайна х1ун эр ду хаьий хьуна?

-Х1ун эр ду?-дена юххе х1обттира со.

-Хьо вон лелаш ву эр ду-кх, д1ахьажал хьаьйга, хьох верриг лайх вуьзна. Куьг тохий д1адаккха иза, вашор ву хьо, реза воцуш корта а ластийна, соцунг1а хиллачуьра д1аволавелира дада.

Пальто т1е летта ло сайга д1адаккхалург д1а а даьккхина, ведда т1аьхьакхира со цунна.... (128дош. Дадаев.1. «Дайн бер.»)

Грамматически т1едахкарш. Предложенешне синтаксически таллам бе:

Талламан диктант №3.

Хийист.

...Дитташ к1ел хийист х1уттура.

Малх лаьмнашна тӀе охӀалахбела, суьйранна дӀабузале шен ерриге йовхо а, серло а дуьненчу схӕакхийдош бара. Суьйре тӀейогӀуш юьртахь хӕаеллера дахаран гӀовгӀа: цӀа оьху бежнаш, уьстагӀий, урамашкахь зевнечу маьхьарш-ца ловзу бераш, гӀуллакахаш деш хьийза бахархой.

ЦӀестачу кӀудалан кӕамкӕарга чохь йоьзан чами а бекош, хитӀа яха араелира Медни. Кхуьнан кӀайн, горгачу беснеш тӀехь товш хеташ дара коьртара мархийн басахь долу гуьлмаьнда, коган хьоркане кхочуш гӀабалин хормехь тегна, стигал басахь еха коч, и сацош юткӕачу гӀодаюкӕах дихкина, кучах шех долу доьхка, бай кога туьйдина ши кӀарх. ХӀара хи эца тогӀи чу охӕайолаелча, ӀиндагӀашкара схӕаваьлла, кхунна тӀаьхьакхиира Мовсар.

Меднина шена хаа а хууш дегӀ дегаделира, юьхь цӀийелира Мовсарх бӀаьрг кхетча. Кхунна иза аьхке йоьлчхьана а вайна а вацара...

КӀентан амат дерриг а оьздачу битаме далийнера кхунна тӀехь йолчу ло санна кӀайчу кисин кучо. Куча тӀехула дихкина дара шуьйра доьхка, цу тӀехь кхозу йоца шаьлта, коьрта тиллина жима бӀегӀаган куй, когахь Ӏаьржа маьхьсеш.
(156 дош. С-С. Саидов. «Эзарнийн зерашкахь»)

Грамматически тӀедиллар. Предложенешна морфологически таллам бе:

Талламан диктант №4.

...КӀайчу дахкарх хьерчаш тӀеэара гуьйренан Ӏуьйре. Ӏаьнан хьалхара хьу хьакхаелла латта жима гӀоро озийнера. Кхан шоралла генара стаг а ца гора дуькӕачу дахкарлахь. Иза Меднис арабаьккхинчу некъана, кхерамах дукха ца ларьяла, боккха аьтто а бара. ХӀара Шуьйта боьдучу новкӕа, нахала дика тӀаьхьа а йисина, охьатаьӀлина йогӀура. Дуккха а адам дара хьалнехьарчу ярташка даха новкӕадаьлла. Цхьаберш ворданашкахь бара, важаберш говрашкахь а, гӀаш а.

ШолгӀачу дийнахь, делкӕа ламазана арайолуш чухьаьжча бен ца хиира Бикатуна Медни цӀера еддий. Йоккхачу стага хиллачун шеко кӀезиг йолуш, леррина лехира йоӀ. ТӀаккха Медни карорах дог а диллина, и йижина хилла чох талла елира. Кхуо чуьра йийбарш кегош, дӀадоьттинчу истангаш юккӕера схӕаяьккхира Меднина тӀехь хилла коч, дӀахьаьжча, жимма дӀахердина карийра кӕевлина хилла кор. Кхийтира Бикату хиллачух. ХӀара сихха араик-кхина, ӀабадатгӀаьрга хьаьдира. Несо Медни шайга еьна а яц аьлча, кхин юьйхира. Юха жимма метгаеана, Ӏабатат а яхийтина схӕакхайкхийтира марवेशин бераш, йоьлан шичой. Ден шичой а, берриг тайпана нах а арабев-лира Медни лаха. Верасаш йоӀ лаха дӀабоьлхуш, царалахь воккхах волчун тӀе диллира Бикатус, Бесал дехьарчу Мадин керта хьовсар. Йоккхачу стага МадагӀарах дегабаам бора, цуьнан кӀанта ша йолчу а веана, Медни шена еза аларна... (187 дош. С-С. Саидов. «Эзарнийн зерашкахь»)

Грамматически тӀедиллар. Билгалдаха кӕамелан дакӕош.

11-г1а класс.

Талламан болх №1.

Б1аьстенан дуьххьарчех долу де хаза, декхна дара. Йист йоцчу стиглахь цхьа а марха яцара. Дег1ах маьлхан дуьххьарлера йовхо а юлуйтуш, сапарг1ат вог1ура Товсолта...Белшах шен гуттарлера т1оьрмиг а кхозура цуьнан, чохь цхьацца инструменташ а йолуш. Колхозан беше хьажа араваьллера и. Юьртах ма-велли, х1инца башха гена а ца хеташ, малхехь лепа 1оман экьа яйча, цигахьа озийра цо. Ша цига д1акхаьчча, шена кхин а хаза дуьне гур долуш санна хетара. Цунна дукха хезнера 1омах лаьцна. Цигахьа дийнна жатташца лелара акха бедаш, шортта нислора иччархошна ижу: тодакхаш, мошарчий, дартанаш, лергьяхарш. Ч1ерийлецархоша 1ома йистехула, хи чухула гоьллелц ов текхош, я цул к1орго йолчохь ванда а юг1уш, лобцура яй-ч1ерий. 1ома юккьерчу обзига т1ехь ч1ерий кечдо артель а, генайоццуш, хил дехьа, Жинийн 1ин чохь, шекар доккху завод а ю бохура. Товсолтина дуьхьалх1уьт-тура цигара суьрташ: пийсиг хьокхуш 1ома т1ехула гил-кеманца лела белхалой; бурама т1ехь, цкьацкьа, шайн жашца хил дехьабуйлу, геннарчу Г1елийн орца уьш дажо д1адуьгу 1уй. Юхабаьхкинчу 1уша дуьйцура, цигахь акха кой а, лунаш а хуьлу бохуш... (162дош. М.Сулаев. «Берзан т1елатар»)

Талламан диктант №2.

...Ткьех чаккхарма гена дара 1ома т1е кхача. Юьртара а, лекхочу меттера турмала хьаьжча а, ц1енна гора цигара халстуш а, хидоькье а, юххера г1ишло а, уллохь доьг1на ши лекха маьлказ а. «Чохь-саготте, араьхь-сашорте», -аьлла, д1аволавелира цигахьа Тавсолта. Б1аьстенан х1уо, дег1 дайдеш, ц1ена дара. Мела малх нийсса букьа т1е хьоьжура. Шен 1индаг1на т1аьхьаваьлла воьдура и. Шерачу араьхь цхьанхьа а дисина ло ца гора. Хьалаг1ертара дуьххьарлера бецаш. 1аьнан йочунах сихха ловсардоьлла дог1ура латта а. Амма х1инца а сенъялаза лаьттара мокха бурсанан коьллаш а, некьа йистошкахула хьала-девлла муьжгаш а. Х1етте а аренан дахар б1аьстенна самадаьллера. Товсол-тина евзара г1амарпхьагалан лараш, оьпарчийн оьрнаш, хиндехкан тоьла. Цкьацкьа оьртхан кулла к1елхьара д1аэккхара моьлкьа я, некь а хадош, 1ажаркхлахь бовра текхарг; наггахь тебаш текхара шен туьтан тутмакх-уьнт1епхьид, коьллашна т1ехула д1асалелхара вирмер1уьрг. Лекха т1ехула хьийзара маккхалш. Т1аьххьара а цхьана хин йисте кхечира Товсолта. Дехьа кхоссалур воцуш шуьйра а, гарехь, к1орго а дара хи. Жимочу гу т1ера д1асахьаьжира х1ара. Цхьанхьа а, б1аьрго лехарх, гечо дацара. Г1елвелла Тов-солта, ойлане ваьлла, гу т1ехь лаьттара, татоле а хьоьжуш... (166 дош. М.Сулаев. «Берзан т1елатар»)

Талламан диктант №3.

Шайн халкъ бехк-гуьнахь доцуш махках даьккхинчул тлаьхьа ерриг фронташкахь а, партизанийн боламашкахь а, дера а, турпала а летара нохчий. Оцу тле уьш тоьттура масех бахьано. Даймахкана ямарт хилла аьлла, нохчийн халкъана тиллина цле харц хилар хайита глерташ. Тламехь болчу нохчийн кленташа турпала хьуьнарш, Даймахкана тешам а гайтича, бехк боцуш, харцо тле а кхоьल्लीна, махках даьккхинчу халкъана тлера и харцо длаяккхаре догдохуш а. Шайн халкъана тле кхоьल्लीна и харцо а, дина эхь а ца лалуш, тлеман арахь ложалла лобхура. Амма шен халкъана эхь дина, цунна харц талзар дина аьлла, мостаглашкахьа ца волура цхьа а.

Халкъ, талзар деш, махках даьккхинчул тлаьхьа, тламехь хьуьнарш гайтинчу нохчашна орденаш ялар а, турпалхочун цле тиллар а сацийра фронтан командованис, я Москвахь чекх ца бовлуьйтура уьш. Цундела, эскаран, дивизин я полкан командованин хьехаршца, орденна я турпалхочун цларна хьуьнар гайтинчу цхьаболчу нохчийн эпсарша шаьш кхечу кьомах язбойтура-гуьржий, глезалой, глумкий, суьлий... Иштта цхьацца толаман де тлекхаччалц тламехь бисира дуккха а нохчий. (154дош. А.Айдамиров. «Кхолламан цхьа де.»)

Талламан диктант №4.

Оцу луьйранна иза хьалххе самаваьллера. Тлуьначу цла чохь шийла яра. лаьржа дотланаш лилхина йоккха пеш тоххарехь шелъеллера, цунна хьалха даьржина тлуьна дечиг а дара. Пеше кхаччалц йолу ножан шуьйрачу стоьла тлехь кьепе йоцуш локкура книжкаш, журналаш.

Арахь кьаьстачу синбилгалоно чохь долу массо а хлума цхьа башха хоь-туьйтура. Сиха юргла дла а тесна, иза хьалаглаьттира. «Хьала-охьа наб кхетар яц». Тле хлума а юьйхина, мехкдаьттан стогар хьалалатийра цо. Районехь ток йоцу цхьа клира сов дара. Электрозле дарцо, вуно доккха деанчу лайно, хадийнера. Хлара командировке хьажийначу больницехь ток йоккху мотор яра болх бойтуш. Стогаран серлонехь чохь дласаяьржина хлуманаш дласайохуш, нуй хьаькхна, пеша хьалхара дечиг длалистина, стоьла тлера книжкаш а, журналаш а длалистира лобро.

Эххар тлеера шийла луьйре. Корал арахь даккхийчу лайн чимашца ло доглура.

Март беттан юкъ яра. Малх тахана а бара кьегина. Лаьмнийн баххьаш лайнах лепара. Некъана уллорчу бай тлехь доккхачу дитта уллохь шела-зезагаш хьаладевллера. Корах чу кхеттачу малхо юьхь тамехь йохйора, цунна, машен сацийна, аравала лиира. ...(156дош. А.Ацалаев. «Ши дахар»)